

Boerderijen in de Marne vóór 1830

Richard Paping (Rijksuniversiteit Groningen)

Dit bestand geeft nieuwe aangevulde beschrijvingen van de geschiedenis van boerderijen in de Marne. De bewoners en eigenaren worden gevolgd tot ca. 1830. In veel opzichten betreft het een aanvulling op I.H. Zijlma, *De boerderijen in de Marne* (Leens 1966) en *Gedenkboek Nijverheid* (1991), deel 2, die overigens grotendeels dezelfde informatie geeft.

Deze nieuwe geschiedenissen zijn gebaseerd op uitgebreid onderzoek in bronnen in o.a. de Groninger Archieven. Daarnaast speelde ook de publicatie: R.H. Alma, 'Dekenlammeren, koeschot, schapenschot, weltplege en dijkhaver in de Marne', *Gruoninga* (2002) een grote rol. Voor het gemak zijn deze bronnen echter niet geannoteerd, net zoals in het boerderijenboek. In veel gevallen is het juist door het systematisch bekijken van alle informatie over boeren en landgebruikers in de Marne dat de geschiedenis gereconstrueerd kon worden.

Voorlopig presenteer ik hier een deel van de gegevens voor het kerspels Zuurdijk, waarbij ik de nummering van het boerderijenboek aanhoud. Vergelijkbare gegevens, maar dan minder netjes uitgewerkt zijn er ook beschikbaar voor vrijwel alle andere boerderijen in de Marne.

December 2014

Zuurdijk 1, 't Ganzenhuis, Hoofdstraat 53, Houwerzijl

Feitelijk viel deze boerderij niet onder Zuurdijk, maar onder Vliedorp, in 1806 had het aldaar huisnummer 1

Deze boerderij lag vrijwel geheel op het in 1729 nieuw ingedijkte land onder Vliedorp, ten westen van de kerkeheerd van Zuurdijk. Bij de erfscheiding van *Onno Tamminga van Alberda* in 1751 krijgt de heer Lewe van Middelstum vanwege de minderjarige zoon van kapitein Mathias Arent van Idsinga bij wijlen Anna Alberda van Nijenstein (1712-1736) 43 juk onder Vliedorp welke door de boedel zelf gebruikt werden.

Ergens tussen 1751 en 1779 moet er een huis op het land gebouwd zijn. In 1773 was het land al in gebruik bij **Hindrik Hindriks van Ulms** de oudere (ca. 1709-1782) en **Hilje Eijes** (1698-1773), eerder landbouwers te Ewer, al zou de eerste zich er volgens het boerderijenboek pas in 1776 vestigen, waarschijnlijk was dat eerder. In 1779 verkocht de eerder genoemde zoon *Johan van Idsinga* (1736-1814), raadsheer van het Hof van Friesland de beklemming van inmiddels 46 juk behuisd land aan Hindrik Hindriks de oudere en zijn derde vrouw **Martje Jans** (huwelijk in 1776), die er kennelijk al woonden. Vermoedelijk verwierf *Hindrik Hindriks van Ulms* niet veel later ook de eigendom van het land, want in 1806 blijkt de boerderij namelijk eigendom van zijn dochter *Saartje Hindriks* (ca. 1738-1821) weduwe van *Eije Roelfs* (1738-1790).

Martje Jans (+1797) was eerder gehuwd geweest met Hindrik Jelts Zijlma. Na haar overlijden werd ze opgevolgd door haar zoon uit het eerste huwelijk **Jan Hindriks Zijlma** (1761-1805), die in 1798 trouwde met *Trientje Meinderts Bentema* (1762-1839), weduwe van Harm Roelfs, landbouwers op het Huis Ewer. De boerderij werd vanaf dat moment lange tijd samen met het Huis Ewer geëxploiteerd. De laatste wordt in 1806 als weduwe nog steeds

genoemd als gebruiker. Kort na zijn huwelijk in 1823 vestigde zich hier de zoon **Hindrik Jans Zijlma** (1799-1862) met zijn vrouw **Hilje Geuchiens Hopma** (1800-1878).

Zuurdijk 2, Nieuw Ewer, Ewer 19, Zuurdijk

In 1806 is dit huis nr. 18 te Zuurdijk. Lange tijd bestond deze boerderij uit een klein stukje binnenland en een groot stuk aangewassen uiterdijksland, eigendom van de *kerk van Zuurdijk*. Pas met de indijking in 1729 werd dit een bedrijf van redelijke omvang

De eerst bekende kerkemeier is in de jaren 1591-1601 **Luitjen Jans**. In 1620 gebruikte **Jan Nannikes** 9 juk kerkeland, met een ongemeten omloop 'de Cramtobbe' met een vrij groot stuk nieuw aanwas uiterdijksland voor 30 daler per jaar. In 1626 is het land in gebruik bij **Klaas Kuiper** en in 1630 vermoedelijk bij **Jacob Ottes** die voor 2 ½ juk binnendijks land verponding moet betalen. Opvolger is denkkelijk de in de jaren 1643-1656 genoemde **Jan Geerts**, die er in 1645 nog enige tijd 3 juk bijhuurde van ene *Jan Derks* te Harkstede, welke in 1648 eigendom was geworden van *Evert Lewe*. Rond 1668 is het kerkeland in gebruik bij zijn zoon **Geert Jans** als kerkemeier.

In 1721 zijn gebruikers **Hans Jans** en **Geertje Hiddes**, die dan vermoedelijk ook Kooienburg in gebruik hadden, waar ze mogelijk woonden. In de verponding betaalden ze slechts voor 2 ½ juk kerkeland onder Zuurdijk. Bij de inpoldering van 1729 was het uiterdijks land groot 32 ½ juk en 52 roe, waardoor dit een substantiele boerderij werd. In 1756 is de boerderij in handen van de kinderen van Hans Jans, in 1756 wordt **Jan Hansen** genoemd en in 1767 **Berent Hansen** en **Hidde Hansen Rijttema** (1729-1793) De laatste zou het land rond 1771 samen met zijn in 1775 gehuwde vrouw **Grietje Klaasen** (1754-1822) overnemen. In 1773 gebruikte hij 38 ½ juk van de kerk van Zuurdijk, waarvan 6 juk en 1 juk binnendijks land en 31 ½ juk in de polder. Grietje Klaasen hertrouwde in 1797 met Eisse Wiersema (1764-1803).

Grietje en Eisse verkochten in 1800 de plaats met 37 ½ juk aan **Roelf Eijes** (1769-1809) en **Everdina Oudeman** (1765-1834), landbouwers te Ewer, die Nieuw Ewer eveneens vanuit hun eerdere boerderij exploiteerden. In 1819 kochten zij ook de blooteigendom van de boerderij van de kerk van Zuurdijk en werden daarmee vol eigenaar. Opmerkelijk is dat er hoewel de boerderij al vanaf 1721 voortdurend in combinatie met andere boerderijen werd geëxploiteerd, er wel degelijk een gebouw stond. Rond 1825 had de ongehuwde zoon **Eije Roelfs van Kammen** (1793-1826) hier tijdelijk een eigen apart bedrijf, maar na zijn dood werd de boerderij weer door dagloners bewoond, in de jaren 1829-1861 was dit Arent Abels Bos en zijn gezin. Pas in 1870 wordt het echt een aparte boerderij

Zuurdijk 3, Hayemaheerd, Ewer 17, Zuurdijk

In 1806 is dit huis nr. 16 te Zuurdijk. Het boerderijenboek meent dat deze boerderij dezelfde is als edele heerd Haijemaheerd te Ewer. Dat is zeker niet onmogelijk, ervan uitgaande dat het Huis Ewer de Ewenheerd is.

In 1405 wordt de Hayemaheerd in de klauwlijst van het redgerrecht Leens, Wehe en Zuurdijk genoemd als één van de 12 heerden die om de 12 jaar een redger mochten leveren. In 1425

verkocht *Alryck Borcharda* te Warffum, de erfgenaam van *Wybbe Hayema* de rechten verbonden aan de Hayemaheerd in Lydense rechtschap aan Abel Tamminga op de Tammingaborg. In 1477 is het recht in handen gekomen van Abel Onsta, waarna het in handen van de Onsta's op Verhildersum en hun opvolgers bleef.

Het is mogelijk dat de Hayemaheerd zelf daarna op een of andere manier vererfde op *Ayle Herallema* die eerst met *Sicke tho Ewer* huwt, en een zoon *Alryck tho Ewer* kreeg. De voornaam van de zoon wijst mogelijk op verwantschap met de eerdere eigenaar *Alryck Borcharda*. Daarna hertrouwde *Ayle Herallema* overigens met *Hidde Aylkema* te Rasquert. In 1476 droeg ze door middel van een wissel haar landen te Ewer over aan haar stiefzoon *Iwe tho Ewer*, kennelijk dezelfde die in 1500 sneuvelde. *Iwe tho Ewer* zal met zijn eigen aandeel een flinke hoeveelheid landen bij Ewer in zijn bezit gekregen hebben.

Vaste grond onder de voeten krijgen we pas in 1542 als **Schelte Luels** voor het eerst vermeld wordt, hij blijkt in 1553 gehuwd te zijn met **Grethe** en vestigt diverse renten op dit land, wat er op wijst dat hij eigenerfde was. Schelte Luels komt nog voor in 1570. In 1584 blijken Schelte Luels kinderen ook enig land te bezitten ongescheiden in de Vliedorpster boerderij waar het uiterdijks land bij hoorde. Tegelijkertijd hoorde bij de Vliedorpster boerderij 2 ½ juk grenzend aan land van Schelte Luels te Zuurdijk.

In 1585 is nog sprake van Schelte Luels kinderen, alhoewel zoon **Pieter Scheltes** al in 1582 te Ewer genoemd wordt met 32 ½ juk (vermoedelijk exclusief het uiterdijks land). Hij blijkt dan 12 koeien te hebben verloren bij invallen van soldaten. Elders lijkt Pieter Scheltes dan iets meer land (tot 40 juk) in gebruik te hebben, echter lang niet zoveel als de Hayemaheerd later omvatte. Pieter Scheltes huwde rond 1586 met **Anna**, de weduwe van Gewe Pieters. In 1588 blijkt *Willem*, de weduwe van *Eilcke Coninck* (+1587/8) eigenaar van landerijen die Pieter Scheltes in gebruik had. Vermoedelijk waren die althans ten dele kort daarvoor van Schelte Luels kinderen gekocht. Ook verwierf *Eilcke Coninck* echter land van *Tammo van Borck* op het Huis te Ewer, wat bij de Hayemaheerd werd gevoegd.

In 1601 gebruikte Pieter Scheltes 70 juk, en nog eens 3/4^e juk, met nog het Hoge Slijk eigendom van de erven van Willem weduwe van *Eilcke Coninck*, daarnaast was hij nog met anderen meier van 29 ½ juk. Dit land omvatte een groot deel van het kustgebied van Zuurdijk, benevens het grootste deel van de aanwas (het Slijk dat liep van Ewer tot voorbij de boerderij Monnikeshorn). Rond 1614 nam **Schelte Pieters** (+1641/2) de boerderij van zijn vader over. Later blijkt hij gehuwd met **Mette Alberts**. *Eilcke Koninck* had vijf kinderen. Het aandeel van dochter *Bijwe Eilckens*, gehuwd met *Jurrien Alberts Bloem* en wonende te Hamburg werd rond 1600 overgedaan aan broer *Gijse Eilckens*. Het aandeel van *Hille Eilckens* gehuwd met *Lambert Jacobs van Hardenborg* werd in 1601 (het land) en 1613 (het Slijk) per opbod verkocht en viel al snel in handen van *Johan Lewe* (+1616) en zijn vrouw *Anna Lewe* (+1630) van Asinga onder Ulrum. In 1623 werd het aandeel van *Lubbert Doens*, te Groningen, de zoon van *Doe Eilckens* per opbod verkocht aan *Evert Lewe* van Asinga (de zoon van Johan Lewe), vervolgens dat jaar ook het aandeel van hopman en gezworene *Gijse Eilckens* en zijn vrouw *Grietje Siemens* te Groningen en ten slotte in 1624 het aandeel van *Eilke Jans van Munster* te Groningen (zoon van *Jan van Munster* en *Lubbe Eilckens*) per opbod verkocht. De boerderij omvatte toen behalve het Slijk nog maar 55 juk en nog eens 5 juk (waarvan trouwens 1 juk eigendom was van *Anna Scheltes* gehuwd met *Tamme Rienkes*, een dochter van Schelte Luels) en was vrijwel geheel in handen gevallen van Evert Lewe, die gehuwd was met *Anna Coenders* gevallen.

In 1642 hertrouwde Mette Alberts met **Melle Haijes**, deze wordt in 1667 nog genoemd, maar zal korte tijd later opgevolgd zijn door de doopsgezinde **Abel Hindriks** en **Pieterke Eckes** (+1670). In 1682 blijkt meier de dochter **Itje Abels** (+1723/4) gehuwd in dat jaar met **Onno Melles** (van het Huis Ewer). Deze Onno Melles komt merkwaardig genoeg overigens al in februari 1681 als meier voor op de boerderij. Rond 1694 hertrouwde Itje met **Pieter Berents** (ca. 1667-1705).

De boerderij was ondertussen eigendom gebleven van de familie Lewe. In 1648 vererfden 50 juk met het dijkleger en 5 juk vrij land van Evert Lewe en Anna Coenders op hun zoon *Johan Lewe* te Middelstum. Het is duidelijk dat er daarna land werd afgesplitst van de boerderij. In 1681 was het nog maar 40 gras dat vererfde op Johan's zoon, een kapitein ook *Johan Lewe* genaamd. Onno Melles blijkt dan wel ook nog 47 $\frac{3}{4}$ juk uiterdijksland binnen de kadijk te gebruiken. In 1705 wordt van wijlen ritmeester en commandeur Johan Lewe 40 juk binnendijks land met de aanwas en het Hoge Slijk verkocht aan *Johan Willem Ripperda*, heer van Jensema en Englumborg (de latere hertog) en *Aleid van Schellingwou*, die de boerderij in 1709 weer verkochten aan *Onno Tamminga van Alberda*, heer van Nijenstein en zijn vrouw *Josina Petronella Clant*, die met deze aankoop de basis legden voor de grootschalige inpoldering van het Hoge Slijk. Zij splitsten in de jaren 1711-1723 tijdelijk 12 juk af om die te voegen bij de boerderij in gebruik bij Albert Egberts (Zuurdijk 9: Castor).

De boerderij zelf werd in 1724 overgenomen door zoon **Roelf Onnes** (+1742) gehuwd met **Remke Tonnis** (+1732). In 1730 is de heerd land Roelf Onnes door de nieuwe indijking vergroot en deze heeft dan een omvang van 114 juk waarvoor deze 400 gulden huur zal geven. Roelf Onnes hertrouwde in 1734 met **Hilje Eijes** (1698-1773). Hilje Eijes hertrouwde in 1746 met **Hindrik Hindriks van Ulms de oudere**. In 1751 is sprake van dat Hindrik Hindriks 110 juk uiterdijksland gebruikte welke vererfde op *Willem Alberda*, een ongehuwde zoon van Onno Tamminga van Alberda. In 1755 gebruikte hij slechts 30 zijlschotplichtige jukken die binnendijks zullen hebben gelegen, de rest was uiterdijks land. Later verhuisde Hindrik Hindriks van Ulms naar 't Ganzenhuis.

Rond 1773 lijkt van Ulms op de Hayemaheerd opgevolgd te zijn door zijn ongehuwde stiefzoon **Onne Roelfs** (1735-1782). Vervolgens kwam diens broer **Eije Roelfs** (1738-1790) gehuwd met **Sara Hindriks** (1738-1820), die echter op hun eigen boerderij Freeburg onder Zuurdijk zullen zijn blijven wonen. In 1790 volgde daarna op de zoon **Roelf Eijes** (1769-1809) en **Everdina Oudeman** (1765-1834). In 1797 verkregen ze ook nog de vaste beklemming van 3 juk bij Ewer, eerder lang los gebruikt door arbeiders. In 1806 gebruikte Roelf Eijes 100 juk met zijn kwelder en aanwas, eigendom *Josina Petronella Alberda* weduwe *Lewe*. Ook had Roelf Eijes samen met Hindrik Hindriks nog 10 $\frac{1}{4}$ juk eigen land.

Zuurdijk 4, 't Huis Ewer, Ewer 5, Zuurdijk

Hoewel dit niet geheel zeker is, betreft dit vermoedelijk de in 1405 genoemde Ewen heert to Ewer, één van de twaalf edele heerden van Leens, Wehe en Zuurdijk, waarvan de eigenaar om de twaalf jaar de redger mocht aanstellen. In 1477 staat dit recht op naam van Schelte ter Borgh en Iwo tho Ewer. Deze Schelte ter Borgh woonde vermoedelijk op het Huis ter Borgh te Warffhuizen. In 1500 sneuvelden Jarch ter Borgh en Iwe tho Ewer bij Warffumerzyl aan de kant van Groningen in gevecht met de Saksische hertogen. Mogelijk was Jarch ter Borgh een zoon van Schelte ter Borgh. Toen zij sneuvelden kunnen zowel Iwe als Jarch al oude mannen

zijn geweest. Jarch ter Borgh zou immers een dochter Euca ter Borgh hebben die in 1484 gehuwd was met Ludeken Clant te Warfhuizen. Wellicht een broer van haar is de in 1522 genoemde Schelte ter Borgh, hoveling te Warfhuizen.

Het kan ook heel wel dat er meerdere personen waren met de namen Iwe tho Ewer en Jarch ter Borgh. Reeds in 1451 blijkt Blyke Frama een halve heerd Oldeheem te Leens te bezitten, waarvan Iwe tho Ewer de andere helft toebehoorde, in 1477 staat het recht op deze edele heerd dan ook op hun beider naam. Blyke Frama blijkt trouwens ook uitgebreide bezittingen te hebben te Ewer (zie Zuurdijk 5) en daarnaast in 1497 land te bezeten te hebben naast Brunger tho Ewer in het uiterdijk van Vliedorp. Wat haar relatie was met de familie tho Ewer is echter onduidelijk.

In de eerste helft van de vijftiende eeuw zal hier **Sicke tho Ewer** gewoond hebben. Diens tweede vrouw **Ayle Heralma** hertrouwde na zijn dood met Hydde Aylkuma, hoveling te Rasquert. In 1461 scheidde zij gezamenlijk gekocht land met haar stiefzoon **Iwe tho Ewer** en haar nog onmondige zoon **Alrick tho Ewer**. In 1476 is er nog een scheiding, maar dan alleen tussen Iwe tho Ewer en Ayle Heralma, misschien in verband met de nalatenschap van de dan ongenoemde Alrick tho Ewer. Iwe toe Ewer kreeg al Ayle's "husinge ynder heninge" te Ewer en de "uuterheninge" met de heerlijkheden die op de heerden vallen, en dat dorp lant dat daar ligt op de noordwesterzijde van de "graffte", die Ayle rechtens zou toebehoren. Ayle krijgt Iwe's land te Zuidhorn, en Iwe krijgt al Ayle's land te Ewer. Mocht Ayle meer hebben in de heerd te Ewer dan Iwe in Zuidhorn bezit dan zal Iwe dat resterende land te Ewer mogen huren voor 1 Arnhemse gulden per jaar per gras. Bij verkoop door Ayle heeft Iwe eerste recht van koop op het land. Opmerkelijk is dat in 1502 **Ffrouke**, de weduwe van Iwe tho Ewer 28 ½ juk in Rasquerderhamrik verkocht, grenzend aan land van Reiner tho Ewer (die in 1502 met zijn vrouw Yde ook 14 juk en enige forlingen aldaar verkocht). Reiner stelde zich tevens samen met Tyaert Blama te Niekerk borg voor de leverantie. Hadden Reiner en Iwe misschien dit land geërfd van Ayle Heralma, en waren het dus kinderen van haar zoon Alrick tho Ewer?

Zekerheid over de gebruikers en eigenaren van deze boerderij krijgen we pas in 1557 als **Eme Tjaarsma**, weduwe van **Brunger Brungersma** tho Ewer voorkomt in rechtszaken. In 1568 vestigde **Tammo van Borck** (+1580/82) gehuwd met haar dochter **Aucke Brungersma** een rente op de heerd met 100 juk te Ewer door hen bewoond. Opmerkelijk genoeg blijkt vrijwel gelijktijdig in 1571 Julle Brungersma de landeigenaar van wijlen **Focke Ites**, wiens huis gekocht is door Tamme van Borck. In 1572 blijkt het land van **Julle Brungersma** (misschien een halfbroer van Aucke) verhuurd te zijn aan ene **Johan Aijlckens**. Daarna vernemen we er niet meer van. Kennelijk is deze laatste boerderij vervolgens gevoegd bij één van de drie grote boerderijen te Ewer. Tamme van Borck moest in ieder geval enig land verkopen aan Eilcke Coninck, de eigenaar van de Hayemaheerd. Rond 1580 wisselde Tamme van Borck ook 6 juk land met Walle Popkens op Huizingaheem.

Vanwege zijn financiële problemen werd in 1584 Tamme van Borck's heerd aan **Jurrien Alberts Bloem** en **Bijwe Eilckes** te Hamburg verkocht. De omvang was toen volgens meting 63 ¾ juk, waarbij opvalt dat er twee keer sprake is van Berent Drents venne, samen 7 juk. In 1581 lagen er soldaten in het huis van Tamme van Borck. In de gevechten werd het achterhuis blijkbaar verbrand. In 1582 was de boerderij met dan 62 juk in gebruik bij de arme weduwe **Swane**, die in 1587 nog genoemd wordt. Daarbij lagen er te Warfhuizen in 1582 nog 16 juk van Tamme van Borck woest, van dit Warfhuister land is later geen sprake meer. In 1591 was waarschijnlijk meier alhier **Edske Scheltes**, en in 1597 kwamen op de boerderij **Klaas Temmes** en **Engel Cornelis**.

Op grond van het tractaat van reductie van 1594 kregen Aucke Brongersma, de weduwe van Tamme van Borck, met haar zoons *Willem Tammes van Borck* en *Brunger Tammes van Borck* de boerderij weer in eigendom toegewezen. Al in 1599 verkochten ze de eigendom van de plaats aan de in 1596 gehuwde **Onnes Onnes** en **Tietje Wierts Pama** die er zich zelf als eigenerfden vestigden. Zij voegden in elk geval enig land (wellicht 9 juk) afkomstig van haar vader *Wiert Abels Pama* en oorspronkelijk behorende bij de Gaykingaheerd toe aan de boerderij. In de jaren 1626-1630 was de boerderij vermoedelijk in gebruik bij zoon **Onne Onnes de jonge** en deed toen 64 $\frac{3}{4}$ juk in de verponding. In 1649 kwam het bedrijf met 80 juk bij een scheiding aan dochter **Lubbechien Onnes** gehuwd met **Melle Roelfs** (ca. 1615-1691/2), die er al vóór 1643 woonden. Ze werden opgevolgd door zoon **Wiert Melles**, die al in 1682 een grote hoeveelheid uiterdijksland gebruikte. Hij blijkt later gehuwd met **Geeske Lubberts**.

De eigendom van de boerderij viel rond 1700 kennelijk in handen van de stad Groninger medisch dr. *Casparus Draper*, gehuwd in 1684 met *Maria ter Wal*. Later blijkt eigenaar hun kleinzoon, de jurist dr. *Gaspar Joseph Draper* (+1776, zoon van Petrus Draper en Maria Alting) gehuwd in 1754 met *Agatha Maria Tinga* (+1782). In 1806 wordt als eigenares van 82 juk in deze boerderij genoemd hun dochter *Tecla Johanna Draper* (1760-1834) in 1784 gehuwd met *Johannes Franciscus Xaverius van Baerle*, een echtpaar dat rond 1788 van Groningen naar Geldern in Duitsland verhuisden.

Rond 1700 werden de doopsgezinde **Jan Meertens** en **Rienje Jacobs** meier op 't huis Ewer. De weduwe wordt in 1753 opgevolgd door zoon **Jacob Jans** en kleinzoon Jan Jacobs. **Jan Jacobs [Ewer]** trouwt in 1754 met **Itje Jans Bussemaker**, maar het paar komt in financiële problemen, waarna de crediteuren het bedrijf met 82 juk beklemd land in 1766 voor 3600 gulden verkochten aan **Douwe Everts Sijbolts** en **Anje Sijmens Swart**. Deze verkochten de boerderij met nog 16 $\frac{1}{2}$ juk aan **Harm Roelfs** (1755-1794) en **Trijnje Jacobs Bos** (1749-1783). Harm Roelfs hertrouwde in 1792 met **Trientje Meinderts [Bentema]** (1762-1839). Trientje Meinderts hertrouwde in 1798 met **Jan Hindriks Zijlma** (1761-1805). In 1806 blijken ze 82 jukken en 11 jukken te gebruiken. In 1839 ging de boerderij naar de zoon **Hindrik Jans Zijlma** gehuwd met **Hilje Geuchiens Hopma**.

Zuurdijk 5, Ewer 3, Zuurdijk

In 1806 heeft deze boerderij te Ewer het huisnummer 11. Ten noordwesten van deze boerderij heeft denkelijk een Middeleeuwse gevechtstoren gestaan. Het zou daarbij kunnen gaan om de Ewenheerd die al in 1405 in het klauwboek van Tiassens vermeld wordt. Mogelijk is het Huis te Ewer (Zuurdijk 5) de opvolger van dit borgje. Zie aldaar voor de vijftiende-eeuwse familie tho Ewer. De mogelijkheid van twee steenhuizen te Ewer moet echter niet bepaald uitgesloten worden, al kan er ook sprake zijn geweest van een landruil in latere eeuwen, of een latere toevoeging van dit stukje land aan deze plaats.

De kern van de landerijen van deze boerderij wordt gevormd door bezittingen van de vijftiende eeuwse *Blijke tho Frama*. Landen van haar afkomstig werden in 1496 verdeeld tussen Klaas Cater en Elisabeth weduwe Haijo Addinga en haar zoon Jurgen. *Klaas Cater* kreeg 27 juk in gebruik bij **mester Johan Dynge weduwe** te Ewer, en 4 juk gebruikt door **Biweke tho Ewer** gaat naar Klaas Cater. Echter 7 $\frac{1}{2}$ juk gebruikt door **Reintien tho Ewer**

gaat naar *Jurgen Addinga*. Wat er met dit land daarna gebeurde is onduidelijk, maar daar vrijwel al het andere land bij Ewer in handen zal zijn geweest van Iwe tho Ewer, moet het genoemde land welhaast bij deze boerderij gehoord hebben. Gezien dat de omvang van het land tussen 1496 en 1576 werd uitgebreid van 38 ½ juk naar 55 juk (zie hierna) is het niet onmogelijk dat op de verworven 16 ½ juk een steenhuis van **Bauke tho Ewer** gelegen heeft, die al in 1482 genoemd wordt als kerkvoogd van Zuurdijk.

Klaas Kater had een zoon *Tezo Kater*, wier dochter *Bawe Kater* huwde met *Joost van Burmannia* te Grijpskerk. Hun zoon *Klaas van Burmannia* te Grijpskerk overleed in 1581. Hij huwde eerst met *Eweke Clant* weduwe Luell Aijckema, en vervolgens met *Adde Onsta*, dochter van Hidde Onsta. Meier op de plaats te Ewer was in 1572 **Reiner Pieters**. In 1576 werd de eigendom van Klaas van Burmannia's heerd gemeten op 55 jukken land verkocht aan burgemeester *Albert Rolteman* (*1526), gehuwd met *Maria Jarges*. In het begin van de zeventiende eeuw blijkt de boerderij eigendom van kleindochter *Gratia Rolteman* (dochter van Hillebrant Rolteman en Judith Rengers), gehuwd met *Hillebrant Entens* van Stedum.

Ondertussen werd in 1578 het huis van Reiner Pieters door crediteuren verkocht aan **Harmen Hindriks**. Echter al in 1582 is de boerderij in gebruik bij **Tijmen Jans**, die 50, maar ook wel 65 juk gebruikte en wiens huis en hooi in gevechten verloren is gegaan. Nog in 1616 wordt Tijmen Jans genoemd, echter in 1620 blijkt de nieuwe boer **Luitjen Alberts** te zijn. De laatste was gehuwd met **Anna Walles**, die als weduwe nog genoemd wordt in 1643 als *Hilbrant Entens junior* (de zoon) de collatierechten op de boerderij overdraagt aan Lambert Tjarda van Starckenborg. In 1654 blijkt meier **Cornelis Hindriks**, echter in 1656 is al sprake van zijn kinderen. Vervolgens komt de doopsgezinde **Hindrik Luitjes**, genoemd in 1672, die rond 1680 opgevolgd werd door **Pieter Willems** (die wellicht gehuwd was met zijn weduwe). In 1690-1691 komt vervolgen **Luitje Hindriks**, de zoon van Hindrik Luitjes voor. In de jaren 1698 tot 1707 is sprake van **Pieter Haijkes**, en in 1717 zijn weduwe als meier van *Hilbrant Coppen Entens*. Deze laatste was een zoon van *Hillebrant Rudolf Entens* en *Christina Theresia van Berum*, en een kleinzoon van de reeds genoemde Hilbrant Entens (junior) bij zijn tweede vrouw *Alegunda de Mepsche* (huwelijk in 1649).

In de jaren 1719-1732 is **Jan Klaasen** meier. De plaats met dan 60 jukken vererfde van de vrijgezel Hillebrant Coppen Entens in 1722 op zijn neef *Titus van Ewsum* op Lulema te Warfhuizen, die ook spoedig kinderloos overleed. Bij de boerderij hoorde ook 6 ½ juk uiterdijksland in 1729 ingepolderd. In 1729 was dit land van mevrouw van Ewsum (wellicht *Anna Maria Ripperda* weduwe van Willem van Ewsum, een broer van Titus). In 1731 wordt echter de heer van Ewsum (kennelijk Balthasar van Ewsum) als eigenaar genoemd. Na Anna Maria's dood in 1749 ging de boerderij naar haar zoon *Willem van Ewsum*, heer van Saaksumborg, gehuwd in 1747 met zijn nicht *Maria Isabella van Ewsum*. In 1743 is sprake van **Jacob Jans** als landgebruiker en in 1754 **Klaas Jans** gehuwd met **Trijntje Jans** (+1782). Trijntje hertrouwde in 1758 **Willem Cornelis Bosveld**. In 1784 kocht zoon **Cornelis Willems Bosveld** (1760-1788) in 1783 getrouwd met **Trijntje Jacobs Rietema** zijn twee zusters uit. Trijntje hertrouwde in 1790 met **Jan Jans de Jonge** (1765-1846). Ze verkregen ook Heuvelheem (BBB nr 15) en wisten tevens de eigendom van de boerderij te Ewer te verwerven, zodat in 1806 sprake is van 59 juk eigen land, waarnaast nog 4 juk pastorieland. In 1810 verkochten ze de 6 juk uiterdijk met kwelder aan Jan Jans en Trijntje Jans.

In 1822 werden beide boerderijen verkocht aan *Jan Jacobs Rietema* en *Antje Jans Beukema*, en aan *Jacob Klaasen Bosman* en *Anna Jans Boykema* te Warfhuizen. In 1824 kreeg Jan Jacobs Rietema de boerderijen alleen in bezit, maar hij woonde er niet. De omvang van deze

plaats was toen 30,5564 hectare, huur f200 (terwijl er tegelijk 7 heemsteden op lagen die samen f49,50 opleverden). De zoon **Simon Petrus Rietema** (1801-1847) gehuwd in 1825 met **Korneliske Luitjes Dijkhuis** (1801-1853) bewoonde de boerderij van 1823 tot 1828. Van 1828 tot 1833 werd de boerderij verhuurd aan **Derk Folkert Folkerts** (1795-1876) en **Elisabeth Wibbes Bruining** (1802-1873). In 1833 werd de boerderij, groot 27 hectare groot, huur f200 verkocht aan **Roelf Nicolaas Bolt** (1801-1836) en **Martje Louwes Bentema** (1798-1875).

Zuurdijk 6, Doornbosheerd, Hoofdweg 86, Zuurdijk

De boerderij is grotendeels gesticht op in 1729 door *Onno Tamminga van Alberda* (1669-1743) en *Josina Petronella Clant* (1676-1746) op ingepolderd uiterdijks land in de Oude Zuurdijkster Uiterdijkspolder. Oorspronkelijk hoorde dit land bij het Hoge Slijk afkomstig van de Hayemaheerd (zie aldaar). Dat gold ook voor de 13 ¼ juk binnendijks land dat bij de Hayemaheerd behoorde en er vanaf gesplitst werd. In 1751 is sprake van 170 jukken ten oosten van de boerderij van Hindrik Hindriks en 17 juk binnenland met het gewas daarop staande door de Alberda's zelf geëxploiteerd. Dit land vererfde in 1751 op de ongehuwde zoon **Willem Alberda** (1710-1786), vanaf 1774 heer van Rensuma onder Uithuizermeeden. Rond 1757 lijkt deze tijdelijk de borg Verhildersum onder Leens gehuurd te hebben.

Willem Alberda exploiteerde het land voor eigen rekening met als opzichter **Hindrik Hindriks van Ulms** de oude, landbouwer op Hayemaheerd. In 1761 kocht Hindrik Hindriks van Ulms de beklemming, waarna deze boerderij gebouwd werd. Zijn zoon **Hindrik Hindriks van Ulms de jonge** (1740-1808), gehuwd met **Trijnje Jurriens** (1739-1808) gingen er wonen. In 1806 gebruikten ze 13 ¼ juk binnendijks land, 51 jukken en 4 roeden oud uiterdijks land en 42 ½ juk nieuw uiterdijks land, het huisnummer is dan 10.

Toen beide bewoners in 1808 kinderloos overleden zonder dat de beklemmingen daarin voorzagen verviel de boerderij aan de eigenaar *Onno Reint Alberda van Ekenstein* (1752-1821), gehuwd in 1772 met *Maria Albertina van Berchuys* (1750-1819). Hij was een zoon van Onno Joost Alberda (1709-1756) en Anna Maria Hora (1722-1779), en een volle neef en erfgenaam van de eerder genoemde Willem Alberda van Rensuma. In 1810 verkocht Onno Reint Alberda de beklemming van deze boerderij aan **Louwe Meinderts Bentema** (1772-1840) en **Geertruid Aries Brongersma** (c1766-1839), eerder wonende op Bosheuvel. In 1840 is sprake van 103,035 hectare binnendijks land, kwelder en slijkgrond.

Zuurdijk 7, Freeburg, ???, Zuurdijk

Deze boerderij ligt op land dat oorspronkelijk behoorde tot de Hayemaheerd te Ewer. Ergens tussen 1648 en 1666 is denkkelijk 17 juk binnendijks land afgesplitst van die boerderij, waarna **Albert Scheltes** (een zoon van Schelte Pieters en Mette Alberts op de Hayemaheerd) hier een boerderij bouwde. Eigenaar was toen *Johan Lewe* van Middelstum, en het plaatsje vererfde in 1681 op diens gelijknamige zoon kapitein, en later commandeur en ritmeester *Johan Lewe*.

Albert Scheltes trouwde in 1658 met **Aaltje Reiners**, en vervolgens rond 1670 met **Korneliske Hindriks**, met wie hij ca. 1673 naar de stad Groningen verhuisde. In de jaren 1680-1690 wordt Cornelis Jans (+ c1690) als meier genoemd. Die wordt rond 1690

opgevolgd door zijn vermoedelijke zoon **Sasse Cornelis** gehuwd met **Ebelje Alles**. De eigendom van deze 17 juk werd in 1705 verkocht aan *Onno Tamminga van Alberda*, gehuwd met *Josina Petronella Clant*. De behuizing en schuur met de beklemming werd in 1706 aan dezelfde verkocht door Ebelje Alles als weduwe. Bij de boerderij werd 17 juk uiterdijks land gevoegd, een deel van het Hoge Slijk dat *Melle Alberda*, de vader van Onno Tamminga van Alberda in 1691 van *Frerik Coenders* gekocht had.

In 1707 komt als meier voor **Hindrik Egberts** (+1713/4) gehuwd met **Grietie Derks**. Zij hertrouwde rond 1716 met **Temme Freriks**, die met de voorstander over de kinderen de boerderij in 1717 aan **Klaas Cornelis** en **Anje Jurjens**. In 1728 worden meiers Sicke Freerks en Bouke Jans, die echter moeite hadden de huur betalen, waardoor in 1733 de eigenaar **Onno Tamminga van Alberda** de boerderij kon kopen. Mogelijk is het huis toen afgebroken, in 1763 was het er niet meer. Alberda nam de landerijen zelf in gebruik. In 1751 viel dit land gevallen onder de zelf gebruikte 170 juk die vererfde op de ongehuwde zoon **Willem Alberda** (1710-1786), die het pas in 1763 weer in beklemming zou geven.

De twee broers **Onno Roelfs** (1735-1782) en **Eije Roelfs** (1738-1790) kochten in 1763 voor f3.000 van Willem Alberda de beklemming van 17 $\frac{3}{4}$ juk binnenland, 33 juk oud uiterdijk en 60 juk en 16 roeden nieuw uiterdijksland tussen de oude en nieuwe kadijk met kwelder en aanwas tot aan het Reitdiep, samen 110 $\frac{3}{4}$ juk 16 roe, met een huur van f443. Ze hadden de verplichting om binnen twee jaar op de 17 $\frac{3}{4}$ juk binnenland een huis met schuur te bouwen. Eije Roelfs die in 1764 huwde met **Sara Hindriks** (c1738-1821) ging er wonen. In 1806 was huisnummer 9 met in totaal 110 $\frac{3}{4}$ juk en 16 roeden beklemd land, eigendom van *Mello Sichterman*, een zoon van *Josina Petronella Alberda* (1724-1804) en Anthony Ewoud Sichterman (1722-1756). De eerste was weer een dochter van Melle Alberda, een broer van de ongehuwde eerdere eigenaar Willem Alberda. In 1824 kwam de boerderij aan de kinderloze dochter *Elisabeth Eijes* (1770-1837) gehuwd met *Jan Tijmens* (+1836), die al spoedig naar Winsum vertrokken, maar de boerderij vermoedelijk wel lieten exploiteren voor hun rekening. In 1838 kwam de boerderij aan de nog zeer jonge neef **Roelf Eijes Torringa** (1824-1885). De boerderij werd in deze periode in dienstverband bewoond.

Zuurdijk 8

***

Zuurdijk 9, Castor, ???, Zuurdijk

Wellicht was een deel van het uiterdijk later behorend bij deze boerderij in 1630 in gebruik bij **Heere Heeres** die met 10 $\frac{1}{2}$ juk op het aanwas vermeld wordt. In de jaren 1643-1656 was hij een meier van *Bernard Coenders* van Helpen, heer van Fraam en Huizinge (1601-1678). Het overgrote deel van de landerijen lag op het Hoge Slijk, dat zoals we zagen rond 1630 in de handen van *Evert Lewe* en *Anna Coenders* was. In 1648 blijft in hun erfenis gezamenlijk het Hooge Slijk en uiterdijk tussen Houwerzijlster Riet en Barnjegat. Dit wordt in vier gelijke delen gesplitst tussen de broers *Johan Lewe*, *Joost Lewe*, *Abel Coenders Lewe* en zuster *Willemina Anna Lewe*, gehuwd met *Osebrand Johan Rengers*. Vermoedelijk is het laatste deel al spoedig aan de drie broers vervallen.

Mogelijk werd het land rond 1650 ingedijkt. In ieder geval verkreeg in 1652 Bernard Coenders van Helpen, door middel van ruil van Joost Lewe een derde deel van de nieuw bedijkte en onbedijkte landen te Zuurdijk tussen Barnjegat en Houwerzijl. Denkelijk ligt hier

de oorsprong van deze boerderij, waaraan blijkbaar rond deze tijd een heem is toegevoegd. Bernard Coenders kreeg door ruil overigens rond 1650 ook het derde deel van Abel Coenders Lewe. In 1660 droeg Bernhard Coenders in het kader van een ruil de eigendom van een vrij stuk land op het bekadijkte Hoge Slijk, groot 12 juk en 135 roeden, weer over aan Johan Lewe, heer van Middelstum. Als meiers van Bernard Coenders komen Hindrik Jans (1661-62), Wijrt Gerlofs en Melle Haijes voor (1660). Vermoedelijk huurden ze delen van het uiterdijksland

De eerste bewoner van deze boerderij was wellicht **Wijrt Gerlofs**, genoemd vanaf 1653 tot 1672, die ook meier was van Johan Lewe. Diens zoon **Geert Wijrts** blijkt in 1682 samen met Melle Roelofs te Ewer als meiers van Coenders 84 ¼ juk en 52 roeden uiterdijk binnen de kadijk te gebruiken. In 1690 woonde op deze boerderij staande op een binnendijks heem de in 1689 gehuwde **Albert Egberts** (+1714/5) en **Grietje Derks**. Het volgende jaar werd de eigendom van de plaats door de schuldeisers van *Frederik Coenders* van Helpen te Beijum (een zoon van Bernard) en diens vrouw Cabere de Espinoza aan *Mello Alberda* (+1699) verkocht voor f3.300. In 1699 vererfde de plaats van 75 juk met stukken kwelder op zoon *Onno Tamminga van Alberda*, gehuwd met *Josina Petronella Clant*. Vermoedelijk splitsten die rond 1705 17 juk uiterdijks land af om te voegen bij Freeburg. Daarentegen werd van 1712 tot 1724 12 juk binnendijks land van de Hayemaheerd tijdelijk bij deze plaats gevoegd.

Met de inpoldering in 1729, verhuisde Grietje Derks in 1730 als weduwe naar boerderij ??? te Zuurdijk. *Onno Tamminga van Alberda*, heer van Nijenstein verving het huis en de schuur door een nieuwe boerderij in 1733 en zou van hieruit zelf het enorme stuk uiterdijk exploiteren. Het werd onder meer verhuurd voor het vetweiden van koeien en ossen. Bij de verdeling van de erfenis in 1751 kreeg deze boerderij met dan 132 ¾ juk naar twee crediteuren van *Rudolph de Mepsche* van Faan en *Susanna Elijsabeth Alberda* (een dochter van Onno).. In 1753 werd de plaats (toen in gebruik bij een broer **Edzart Reint Alberda van Bloemersma**) verkocht met ondermeer een 'rojale' behuizing, schuur en heem verkocht aan de broer, overste **Willem Alberda**. Deze verkreeg in 1756 nog 2 ½ juk binnendijks land naast het erf van de boerderij.

In 1775 verkocht Willem Alberda van Rensuma (1710-1786) een plaats met 2 ½ juk binnenland, 116 ½ polderland en 16 a 17 juk kwelder aan **Marten Aedsges** (1742-1806) en **Elisabeth Meinderts [Bentema]** (1740-1782). Ze kochten al vóór 1784 10 ¾ juk eigen uiterdijks land extra. Marten hertrouwde in 1785 met **Geertje Jans (Houwenga)** (1765-1792) en in 1793 met **Anna Luies Dijkhuis** (1761-1824). De eigendom van de boerderij was ondertussen vererfd op *Josina Petronella Alberda* (1739-1810), gehuwd met *Cornelis van Maneel* (1716-1799), tot 1805 wonende op Luingaborg onder Bierum. Zij was een dochter van Edzart Reint Alberda en dus een nicht van Willem Alberda van Rensuma.

Anna Luies Dijkhuis hertrouwde in 1808 met **Jan Pieters Vork**. Ze verkregen ook de vooral binnendijks gelegen Pollux in 1811 en verdeelden het land opnieuw, waardoor beide boerderijen vrijwel evenveel binnendijks als buitendijks land kregen. **Klaas Jans Beukma** kocht in 1814 de boerderij en trouwde in 1816 met **Aafke Smit** (overleden in 1825). In 1834 vertrok Beukma met zijn kinderen naar de Verenigde Staten.